

Brunszzik Teréz öröksége. Az óvoda-iskola átmenet történeti gyökerei és jelenkori kihívásai

Varga László¹ – Németh Krisztina²

¹Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Neveléstudományi és Pszichológiai Intézet
PhD, habil., egyetemi docens 0009-0005-8169-2030 | MTMT: 10002454

²Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola
doktori iskolai hallgató 0009-0009-3276-5407 | MTMT: 10097827

KEYWORDS

- Teréz Brunszzik
- kindergarten-school transition
- emotional security
- playful learning
- child-centered education
- social responsibility
- 21st century challenges

ABSTRACT

The legacy of Teréz Brunszzik. The historical roots and contemporary challenges of the transition from kindergarten to school | In 2025, we will celebrate the 250th anniversary of the birth of Teréz Brunszzik, which provides an excellent opportunity to rethink her pedagogical legacy, with particular emphasis on her decisive role in Hungarian kindergarten education. This study examines the work of Teréz Brunszzik, with a particular focus on the principles that are still relevant today in terms of the transition from kindergarten to school. The first Hungarian nursery school, founded in 1828, is not only of historical significance, but also conveys timeless principles such as the importance of emotional security for children and learning through play, which also form the basis of today's inclusive pedagogy. The study outlines the historical roots and shows how the conditions necessary for starting school today – cooperation between teachers, family involvement, and a supportive environment – can be built on Brunszzik's spirit. Teréz Brunszzik's legacy can still serve as a guide today in developing educational practices that support the harmonious development and successful school integration of children. Our study is also a tribute to a woman who was ahead of her time in believing that the future lies in children and that everything is decided in education.

KULCSSZAVAK

- Brunszzik Teréz
- óvoda-iskola átmenet
- érzelmi biztonság
- játékos tanulás
- gyermekközpontú nevelés
- társadalmi felelősségvállalás
- 21. századi kihívások

ABSZTRAKT

2025-ben ünnepeljük Brunszzik Teréz születésének 250. évfordulóját, amely kiváló alkalmat kínál pedagógiai örökségének újragondolására, különös tekintettel a magyar óvodapedagógiában betöltött meghatározó szerepére. Jelen tanulmány Brunszzik Teréz munkásságát vizsgálja, kiemelten fókuszálva az óvoda-iskola átmenet szempontjából máig releváns alapelvekre. Az 1828-ban alapított első magyar kisdédóv nemcsak történeti jelentőségű, hanem olyan időtálló elveket közvetít, mint a gyermekek érzelmi biztonságának fontossága és a játékra épülő tanulás, amelyek napjaink inkluzív pedagógiájának is alapját jelentik. A tanulmány felvázolja a történeti gyökereket és bemutatja, hogy a mai iskolakezdéshez szükséges feltételrendszer – a pedagógusok együttműködése, a családok bevonása, a támogató közeg – miként épülhet Brunszzik szellemiségére. Brunszzik Teréz öröksége ma is iránymutató lehet a gyermekek harmonikus fejlődését és sikeres iskolai beilleszkedését támogató nevelési gyakorlat kialakításában. Tanulmányunk tisztelgés is: főhajtás egy nő előtt, aki a korát megelőzve vallotta, hogy a jövő a gyermekekben rejlik, s a nevelésben dől el minden.

¹e-mail: varga.laszlo@uni-sopron.hu | Cím: H-9400 Sopron, Ferenczy J. u. 5., Hungary

²e-mail: krisztinanemeth@icloud.com | Cím: H-3300 Eger, Eszterházy tér 1., Hungary

Bevezetés

Brunszvik Teréz, a magyar óvodapedagógia kiemelkedő alakja, nem csupán történeti jelentőséggel bír, hanem alapvető fontosságú eszmei örökséget hagyott a jelenkori nevelési gyakorlat számára. Az általa 1828-ban alapított első kisdedóvó nem csupán intézményi újítást jelentett, hanem egy olyan gyermekközpontú pedagógiai szemléletet indított el, amely a gyermekek érzelmi biztonságára és fejlődési szükségleteire épített (Pukánszky & Németh, 1996; Hornyák, 2000).

A 21. században az óvoda-iskola átmenet számos új kihívással szembesül, amelyek kezelésére elengedhetetlen a gyermekek fejlődésének figyelembevétele és a pedagógiai környezet dinamikus alkalmazkodása. A kutatás célja, hogy feltárja Brunszvik Teréz pedagógiai örökségét, és bemutassa, hogyan érhetjük el, hogy ez tovább éljen a mai nevelési gyakorlatban, különös figyelmet fordítva a szociális és érzelmi kompetenciák fejlesztésére.

A gyermekek fejlődésének megértéséhez a neuropedagógia szemlélete is hozzájárul, amely az idegrendszeri érés, az érzelmi biztonság és a kognitív fejlődés összefüggéseire hívja fel a figyelmet. Ez a megközelítés rámutat arra, hogy a gyermek nem csupán tanul, hanem idegrendszeri és pszichés érése révén „tanulásra alkalmassá” válik. Az érzelmi biztonság – amelynek megalapozása az óvodában kezdődik – elengedhetetlen ahhoz, hogy a gyermek agya befogadó legyen az új információkra. A stresszmentes, támogató nevelési környezet, a játék és a tapasztalati tanulás mind olyan tényezők, amelyek elősegítik az idegrendszeri hálózatok érését, és ezáltal megalapozzák az iskolai beválást (Varga, 2015).

A kutatás relevanciája abban rejlik, hogy Brunszvik Teréz öröksége révén segíthetünk kezelni az óvoda-iskola átmenet kihívásait, és biztosíthatjuk, hogy a gyermekek magabiztosan és kiegyensúlyozottan lépjenek be az iskolai közösségbe. A kutatás célja, hogy feltárja Brunszvik Teréz pedagógiai örökségét és annak hatását az óvoda-iskola átmenetre, különös figyelmet fordítva a szociális és érzelmi kompetenciák fejlesztésére.

Brunszvik Teréz a magyar óvodapedagógia hajnalán

A 19. század elején Magyarország társadalmi és gazdasági átalakuláson ment keresztül, amely az iparosodás és polgárosodás hatására a gyermekkor és a nevelés intézményesítését sürgette. A korszakbeli társadalmi változások elősegítették a pedagógia fejlődését, így a gyermeknevelés új formáit keresve került sor az első kisdedóvó megnyitására. Brunszvik Teréz (1775–1861) pedagógiai munkássága fontos szerepet játszott a gyermekközpontú nevelés terjedésében. Ő volt az, aki megalapította az első magyarországi kisdedóvót, amely nemcsak intézményi újítás, hanem a gyermekek nevelésének egy új szemléletét, egy humanista

pedagógiát képviselt. Brunszvik munkássága Pestalozzi és Fröbel pedagógiai eszméire támaszkodott, amely alapvetően a gyermekek természetes fejlődését, érzelmi biztonságát, valamint a játék és tapasztalati tanulás fontosságát hangsúlyozta (Pukánszky & Németh, 1996).

A hazai óvodatörténet kezdetei 1826 nyarára nyúlnak vissza, amikor Sámuel Wilderspin *Infant Education* című művének első német fordítása megjelent, amelyből Brunszvik Teréz merítette az óvodák alapításának ötletét. A mű hatására kezdett el Brunszvik Teréz kapcsolatba lépni a könyv bécsi fordítójával, Joseph Wertheimerrel, aki kulcsszerepet játszott az óvoda alapításában. Ezt követően Brunszvik Teréz, hogy biztosítsa az óvoda sikerét, komoly lépéseket tett az ország két legfőbb közjogi méltóságának, József nádor és Cziráky Antal, megnyerésére. A kezdeti akadályok ellenére Brunszvik Teréz haladt a megkezdett úton, és 1828. június 1-jén Budán, Krisztinavárosban megnyitotta az első magyar óvodát, és mindent elkövetett annak érdekében, hogy elérje célját: a szegények és gyermekek számára olyan nevelési formát kínáljon, amely nemcsak a szellemi, hanem a társadalmi fejlődést is elősegíti. A szociális problémák kezelésére nem alamizsnát, hanem a gyermekek megfelelő nevelését tekintette megoldásnak (Hornýák, 2005). Célja a gyermekek szociális és érzelmi fejlődésének támogatása volt, amire napjainkban, az óvoda-iskola átmenet kapcsán szintén nagy hangsúlyt kell, hogy fektessünk.

Brunszvik Teréz pedagógiai küldetésének és a magyar óvodapedagógia kezdetének megértéséhez elengedhetetlen az első magyar kisdóvó történetének ismerete. Az intézmény elsődleges célja a kevésbé tehető családok másfél és hét év közötti gyermekeinek gondozása, nevelése és oktatása volt, amely magában foglalta a beszéd- és értelemgyakorlatokat, vallásos erkölcsi nevelést, valamint az alapvető írás-olvasás és számolás elsajátítását. A tanítási órák időtartama 15 perc volt, amelyeket énekléssel, meneteléssel és játékkal próbáltak oldani, így a játék és a tanulás szervesen összekapcsolódott (Csiffáry, 2021). A tananyag összeállításánál a korabeli pedagógiai irányzatok, különösen Pestalozzi elvei szolgáltak alapul, melyek a gyermek természetes fejlődését és a tapasztalati tanulást hangsúlyozták.

Ez a kezdeményezés jól példázza, hogy már a magyar óvodapedagógia hajnalán is fontos szerepet kapott a játék, mint a gyermekek érzelmi és szociális fejlődésének egyik legfontosabb eszköze, amely a későbbi inkluzív pedagógiai szemlélet előfutára volt (Csiffáry, 2021).

Brunszvik Teréz pedagógiai öröksége

Brunszvik Teréz pedagógiai hitvallása szerint a gyermek fejlődését már a korai életszakaszban támogatni kell, különös tekintettel az érzelmi biztonságra, a tapasztalati tanulásra és a játékra, mint a nevelés legfontosabb eszközeire (Hornyák, 2000). Szoros levelezésben állt Friedrich Fröbellel, akinek játékközpontú pedagógiája jelentős hatással volt az óvodakoncepciójára. A gyermekközpontú nevelés gondolata és gyakorlata, amelyet ő képviselt, olyan nevelési alapelveket tartalmazott, amelyek napjaink óvodapedagógiájában is meghatározóak. Az első kisdédóvó megnyitását követően országszerte megindultak a kisdédóvók alapításai, és 1836-ban megalakult a Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület, amely az óvodák terjesztését és a nevelők képzését is felvállalta (Pukánszky & Németh, 1996).

Brunszvik Teréz személyisége és pedagógiai küldetése

Brunszvik Teréz életét mély Isten-kapcsolat és honszeretet jellemezte, amely pedagógiai munkásságát is áthatotta. Elkötelezett volt a „haza virágoztatására”, amelynek legfőbb eszköze a nevelés volt, különösen a kisdédnevelés, nőnevelés és népnevelés területén. Ez a hármasság – Isten, haza, nevelés – egész életművét motiválta. Már fiatalon vállalta a szellemi anyaságot, „elfogadva az összes rászoruló gyermeket”, akiket a Gondviselés neki szánt. Ez a felelősségvállalás és szeretetteljes elkötelezettség megnyilvánult az első magyarországi kisdédóvó létrehozásában is (Hornyák, 2000).

Brunszvik Teréz pedagógiai munkásságában korán megfogalmazódott a gyermekközpontú nevelés eszméje. Verseiben és cikkeiben egyaránt megjelenik a gyermek iránti mély szeretet és tisztelet, valamint a nevelés fontossága, amely nem csupán tudás átadását jelenti, hanem a gyermek egész személyiségének fejlesztését. Már az óvodai nevelésben központi szerepet kapott a játék, a tapasztalati tanulás és az érzelmi biztonság megeremtése, amelyek akkor még nem voltak általánosan elfogadott pedagógiai elemek (Hornyák, 2000).

Pedagógiai szemlélete túlmutatott a gyermek egyéni fejlődésén, hiszen társadalmi felelősségvállalásként tekintett a nevelésre. Hitte, hogy a nevelés révén lehet a hazát virágoztatni, és hogy a gyermekek nevelése a nemzet jövőjének záloga (Hornyák, 2000). Ez a társadalmi felelősségvállalás a mai nevelési gyakorlatban is megjelenik, különösen az óvoda-iskola átmenet támogatásában, amely egyszerre pedagógiai és társadalmi kihívás.

E pedagógiai örökség hangsúlyozása erősíti tanulmányunk érvelését, miszerint a gyermek egész személyiségét fejlesztő, érzelmi biztonságot és játékot középpontba állító nevelési gyakorlat ma is iránytűként szolgálhat, különösen az átmeneti időszakban. Az óvoda-iskola átmenet során alkalmazott modern pedagógiai megközelítések megerősítik, hogy a gyermekek sikeres iskolai beilleszkedéséhez elengedhetetlen az érzelmi biztonság, a szociális készségek és a játék fejlesztése. Fleisz-Gyurcsik Anita 2021-es kutatásai is alátámasztják ezt, amelyek a hazai óvoda-iskola átmenetet támogató gyakorlatokat rendszereztek és elemzik. Az eredmények szerint a pedagógusok közötti szoros együttműködés és a szülők aktív bevonása kulcsfontosságúak a sikeres átmenet érdekében (Fleisz-Gyurcsik, 2021).

Az óvoda-iskola átmenet pedagógiai jelentősége

Az óvoda-iskola átmenet nem csupán a gyermek élettörténetének kiemelkedő fordulópontja, hanem pedagógiai szempontból is rendkívül összetett, többtényezős folyamat. E korszak meghatározhatja a tanuláshoz való viszony alakulását, az iskolai pályafutás minőségét, és a későbbi iskolai sikerességet is. Az átmenet zökkenőmentessége érdekében a pedagógiai figyelemnek egyaránt ki kell terjednie a gyermek egyéni sajátosságaira, a család szerepére, a pedagógusok együttműködésére, valamint az intézményi környezet támogatottságára is.

A játék és a gyermeki aktivitás szerepe az óvodai nevelésben és az iskolai átmenetben is alapvető. Az óvodás életkorban alkalmazott fejlesztő játékok nem csupán a gyermekek kognitív, hanem szociális és érzelmi fejlődését is támogatják. Ahogyan Józsa (2022) is rámutatott, a gyermekek számára a fejlesztés játékos formában történik, ahol a tevékenység önmagában is jutalomforrást jelent. Ez a fajta élményszerű tanulás alapvetően elősegíti a gyermekek érzelmi stabilitását, ami kulcsfontosságú tényező az óvoda-iskola átmenet során, mivel a biztonságos és támogató környezet megalapozza az iskolai sikerességet.

Az óvoda-iskola átmenetre fókuszáló pedagógiai megközelítések is hangsúlyozzák, hogy a gyermekek érzelmi biztonságának megteremtése és szociális készségeik fejlesztése alapvető a zökkenőmentes átmenethez. A gyermekek számára az iskola nem csupán új kihívásokat, hanem egy új szociális környezetet is jelent. Így a játékra épülő fejlesztés és az élményekkel teli tanulási formák fontos eszközei annak, hogy a gyermekek sikeresen átlépjenek az iskolába, és ott is megőrizték tanulási motivációjukat.

A folyamat komplexitása: gyermek, család, pedagógus, intézményi struktúra

Az iskolába lépés egyidejűleg érzelmi, szociális és kognitív kihívásokat jelent a gyermek számára. A gyermek belső érettségi szintje – ideértve az érzelmi stabilitást, az önszabályozást és a figyelmi kapacitást – alapvetően meghatározza az iskolai alkalmazkodás sikerét.

A pedagógusok – mind az óvodapedagógusok, mind a tanítók – kulcsszerepet töltenek be az átmenet támogatásában. Míg az óvodapedagógus ismeri a gyermek erősségeit, fejlődési területeit és szociális beágyazottságát, a tanító új perspektívából, már az iskolai követelmények mentén szemléli a tanulót. Az őszinte, strukturált és reflektív párbeszéd e két szakember között jelentős mértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy a gyermek ismerős, támogató környezetbe kerüljön az iskola kezdetén.

Az intézményi struktúra is jelentős befolyással bír. Az olyan iskolák, amelyek rendelkeznek bevezető szakaszra vonatkozó pedagógiai programmal, vagy amelyek pedagógiai kultúrájában jelen van az óvodával való együttműködés, jóval eredményesebben tudják kezelni a gyermekek eltérő fejlettségi szintjeit és tanulási tempóját (Józsa & Zsolnai, 2011).

A biztonságérzet és a motiváció szerepe a gyermek iskolakezdésében

A gyermek számára az óvodából az iskolába történő átlépés akkor válik támogató élménnyé, ha a változás nem jár együtt érzelmi bizonytalansággal. Az óvodában megszokott napirend, az ismerős felnőttek, a szabad játék dominanciája az iskolakezdéssel hirtelen megváltozik. Ez a változás – ha nincs jól előkészítve – szorongást válthat ki, amely akadályozhatja a tanulási motiváció kialakulását is.

A pozitív iskolakezdés feltétele, hogy a gyermek biztonságban érezze magát: elfogadják, figyelnek rá, és fokozatosan ismertetik meg az új követelményekkel. Ebben az óvodában szerzett önbizalom, pozitív énkép, valamint az érzelmi és szociális kompetenciák megléte is szerepet játszik. Amennyiben az iskolakezdést pozitív érzelmi állapot, kíváncsiság és sikerélmény kíséri, az hosszú távon is megalapozza a tanulás iránti belső motivációt (Zsolnai, 2008).

A gyermek sikeres iskolakezdésének egyik kulcsa a háromszereplős együttműködés: az óvodapedagógus, a tanító és a szülő közötti bizalomra és kölcsönös megértésre épülő kapcsolat. Az óvodapedagógus által megismert gyermek egyediségéről szerzett tapasztalatok a tanító számára értékes információként szolgál-

hatnak. A gyermek igényeinek, szociális viszonyainak, fejlettségi szintjének ismerete lehetőséget ad arra, hogy a tanító differenciált, személyre szabott tanulás-szervezést valósítson meg.

Az óvoda-iskola átmenet gördülékenysége nagymértékben múlik az intézményi együttműködésen és a pedagógusok, valamint az intézményvezetők aktív szerepvállalásán. Józsa és Podráczky (2024) hangsúlyozzák, hogy a sikeres átmenet megvalósításához nélkülözhetetlen a pedagógiai programok összehangolása, a közös szakmai képzések és a folyamatos kommunikáció az óvodák és iskolák között. Az átmeneti időszakban a vezetőknek kulcsszerepük van abban, hogy olyan támogató környezetet alakítsanak ki, amelyben a pedagógusok hatékonyan tudnak együttműködni, és a gyermekek egyéni szükségleteihez igazodó, személyre szabott fejlesztés valósulhat meg. A szerzők kiemelik továbbá az átmeneti programok, például az ismerkedő napok és nyílt órák szervezésének fontosságát, amelyek elősegítik a gyermekek érzelmi biztonságának megteremtését és a családok bevonását a folyamatba. Ez a holisztikus megközelítés hozzájárul ahhoz, hogy a gyermekek pozitív élményekkel és motiváltan lépjenek át az iskolába, így megalapozva hosszú távú tanulási sikerességüket.

Az óvoda-iskola átmenet pedagógiai jelentősége tehát messze túlmutat az adminisztratív vagy életkori váltáson: valódi sikerélmény és fejlődési lehetőség akkor bontakozik ki, ha a rendszer minden szereplője közös cél mentén, egymásra figyelve és a gyermek érdekeit szem előtt tartva működik együtt.

Jelenkori kihívások az óvoda-iskola átmenetben

Az óvoda-iskola átmenet kérdésköre napjainkban újfajta kihívásokkal szembesül. A társadalmi elvárások, a pedagógusképzés változásai, a gyermekek fejlődési jellemzői, valamint az oktatáspolitikai irányvonalak egyaránt hatást gyakorolnak arra, hogyan történik meg az átmenet az óvodai nevelésből az iskolai oktatásba. Különösen érzékelhetővé váltak azok a feszültségpontok, amelyek a gyermekek szociális és érzelmi fejlődésének háttérbe szorulásából, az inkluzív nevelés gyakorlati kihívásaiból, valamint az intézmények közötti együttműködés nehézségeiből fakadnak.

Ezek a tényezők együttesen arra mutatnak rá, hogy az átmenet ma már nem pusztán az iskolára való kognitív felkészítést jelenti, hanem egy komplex, sokszereplős folyamat. Ebben a pedagógusok szakmai kompetenciája, a családokkal való partnerség és az intézmények közötti hatékony együttműködés meghatározó jelentőségű. A jelenkori kihívások így nem kizárólag nehézségeket hordoznak, hanem lehetőséget is kínálnak arra, hogy az óvoda–iskola

átmenet szemlélete új alapokra helyeződjön, és a gyermekek érzelmi biztonsága, szociális beilleszkedése és egyéni fejlődési üteme kerüljön a középpontba.

Az elmúlt évtizedek oktatáspolitikai fókuszváltása a kognitív képességek, különösen az írás-olvasás előkészítésének és a tanulási készségek fejlesztésének erősítésére irányult. Ez a hangsúlyeltolódás azonban gyakran a gyermekek szociális és érzelmi kompetenciáinak fejlesztését háttérbe szorította (Zsolnai, 2008). A kutatások egyértelműen igazolják, hogy az önszabályozás, empátia, társas készségek és frusztrációkezelés – az ún. „puha készségek” – megléte nélkülözhetetlen az iskolai sikeresség és a tanulási motiváció fenntartása szempontjából (Zsolnai, 2008). A szociális kompetenciák megfelelő fejlesztése nemcsak a gyermekek iskolai pályafutásának sikerességét alapozza meg, hanem hosszú távon hozzájárul a társas kapcsolatokban való boldogulásukhoz is (Zsolnai, 2018). E kompetenciák megfelelő fejlesztése különösen fontos az óvoda-iskola átmenet során, hiszen a gyermekek számára az iskolai környezet nemcsak új akadályokat, hanem társas kihívásokat is jelent.

A szociális és érzelmi készségek fejlesztésének elhanyagolása hosszútávon tanulási nehézségekhez, motivációvesztéshez és viselkedési problémákhoz vezethet, amelyek jelentősen rontják a gyermekek iskolai pályafutását. Különösen veszélyeztetettek azok a gyermekek, akik érzelmileg kevésbé érettek, és akiknek több időre, valamint személyre szabott támogatásra lenne szükségük az iskolai követelmények teljesítéséhez.

Ezeknek a problémáknak a kezelésében kiemelt szerepet játszanak a szociális és érzelmi készségek fejlesztése, amelyek nemcsak az iskolai bevényt segítik elő, hanem a gyermek egész életére kiható pozitív hatással bírnak. Az érzelmi biztonságot és a szociális készségeket támogató pedagógiai gyakorlatok hozzájárulnak a gyermekek sikeres iskolai beilleszkedéséhez, és megteremtik a szükséges alapot a tanulás iránti belső motiváció fenntartásához (Zsolnai, Lesznyák, & Kasik, 2007).

Az inkluzív pedagógia megvalósításának nehézségei és hátránykompenzáció

Az óvoda-iskola átmenet a gyermek életében kiemelkedően fontos és érzékeny időszak, amely során a pedagógiai, társadalmi és szociális tényezők összetett együttese határozza meg az iskolakezdés sikerességét. Magyarországon az inkluzív pedagógia megvalósítása különösen nagy kihívást jelent ebben a periódusban, hiszen a hátrányos helyzetű, sajátos nevelési igényű vagy nyelvi-kulturális

szempontból eltérő háttérű gyermekek számára az átmenet nem csupán oktatási, hanem társadalmi integrációs nehézségekkel is jár (Balázs, 2020).

Az intézményi feltételek gyakran nem teszik lehetővé a valóban inkluzív környezet kialakítását: a szakemberhiány, a túlzott csoportlétszám és a differenciált fejlesztésre való korlátozott lehetőségek miatt a hátránykompenzáció nem valósul meg megfelelően (Nagy, 2018). Az óvodai nevelés országos alapprogramja ugyan biztosít módszertani szabadságot az óvodapedagógusok számára, amely elősegítheti a személyre szabott fejlesztést, de az erőforrások hiánya és a pedagógusok túlterheltsége gyakran gátolja az optimális megvalósítást (Nagy, 2018).

A hatékony inkluzív nevelés egyik kulcsa a pozitív érzelmi légkör megteremtése, amely csökkenti a tanulási stresszt és a szorongást, különösen azoknál a gyermekeknél, akik sajátos nevelési igényekkel rendelkeznek. A befogadó szemlélet, a pedagógusok felkészültsége és a személyre szabott tartalmak alkalmazása elősegítik a gyermekek erősségeinek felfedezését és fejlesztését, miközben támogatják a közösségi kapcsolatok erősítését és a társadalmi befogadást (Ladnai, 2024). Ez a megközelítés hozzájárul ahhoz, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek ne veszítsék el tanulási motivációjukat, és sikeresen integrálódjanak az iskolai közösségbe. Az átmenet támogatásának további kulcsa a pedagógusok közötti szoros együttműködés, a családokkal való aktív kapcsolattartás, valamint a szakértői hálózatok bevonása. Az óvodapedagógusok és tanítók közötti kommunikáció és módszertani egyeztetés javítása hozzájárulhat ahhoz, hogy a gyermekek egyéni szükségleteihez igazodó fejlesztési tervek szülessenek, és a hátrányos helyzetű gyermekek esélyegyenlősége növekedjen (Nagy, 2018; Ladnai, 2024). Az inkluzív pedagógia megvalósítása tehát nem csupán pedagógiai feladat, hanem társadalmi felelősség is, amely megköveteli az intézmények közötti koordinációt, a személyre szabott fejlesztést, valamint a családok aktív bevonását annak érdekében, hogy minden gyermek egyenlő esélyekkel kezdhesse meg iskolai pályafutását.

Szakmai párbeszéd és intézményi együttműködés hiányosságai

Az óvoda-iskola átmenet sikerességének egyik legfontosabb feltétele a pedagógusok – óvodapedagógusok és tanítók – közötti folyamatos, strukturált szakmai párbeszéd és együttműködés (Gyurcsik, 2021).

Gyurcsik (2020, 2021) kutatásai rámutatnak, hogy az óvoda-iskola átmenetet a szülők, az óvodapedagógusok és a tanítók eltérő, de egymással összefüggő nézőpontokból élik meg. A szülők az átmenetet elsősorban intézményváltási folyamatként értelmezik, amelyben kiemelt szerepet kap a gyermek érzelmi biz-

tonsága és a megfelelő tájékoztatás. Ezzel szemben a pedagógusok hangsúlyozzák a szakmai együttműködés és a kommunikáció fontosságát, amely azonban sok helyen rendszertelen vagy hiányzik (Gyurcsik, 2021). Ez a kommunikációs hiányosság megnehezíti a gyermekek egyéni szükségleteinek megfelelő támogatást, és növeli az átmenet során jelentkező szorongást.

Golyán Szilvia (2013) doktori kutatása szerint az iskolai tanítók számára az átmenet megkönnyítése érdekében kulcsfontosságú az óvodapedagógusokkal való szoros együttműködés, valamint az iskolakezdést megelőző ismerkedő programok szervezése. A kutatás rámutat arra is, hogy a falusi és városi iskolák között jelentős különbségek vannak az átmenet megélésében, amely befolyásolja a gyermekek alkalmazkodását (Golyán, 2013). Mindkét szerző hangsúlyozza a család aktív bevonásának szükségességét, valamint a gyermek egyéni szükségleteinek figyelembevételét az átmenet támogatásában (Gyurcsik, 2021; Golyán, 2013).

A neuropedagógia új tudományágként (Varga, 2015) szintén hozzájárulhat az átmenet támogatásához, hiszen a gyermek fejlődésének megértése csak a neurológiai, kognitív és környezeti tényezők komplex kölcsönhatásának vizsgálatával lehetséges. Ez a megközelítés segíthet a pedagógusoknak személyre szabott, fejlődésközpontú támogatást nyújtani a gyermekeknek, különösen az átmeneti időszakban.

Az óvoda-iskola átmenet sikeressége nagymértékben múlik a gyermekek egyéni fejlettségi szintjének és szükségleteinek megfelelő támogatáson. Kálmán és Tóth (2021) kutatása rámutat, hogy az iskolakészültség komplex fogalom, amely magában foglalja a gyermek fizikai jólétét, szocioemocionális fejlettségét, tanulással kapcsolatos attitűdjét, nyelvi és kognitív képességeit. A szerzők hangsúlyozzák, hogy az óvodapedagógusok, tanítók és szülők eltérő nézőpontjai és elvárásai miatt kiemelten fontos a közös szemlélet kialakítása és a folyamatos kommunikáció a gyermek érdekében.

Németh Krisztina (2024) kutatásai rámutatnak, hogy a kapcsolati háló minősége, a szereplők közötti kommunikáció és a közös pedagógiai tervezés alapvető jelentőségű a gyermekek sikeres átmenetében. A szakmai párbeszéd hiánya nemcsak a pedagógusok munkáját nehezíti meg, hanem a gyermekek érzelmi biztonságát is veszélyezteti, ami negatívan hat az iskolai beilleszkedésre és a tanulási motivációra. A jól működő átmenet egyik alapfeltétele a közösen kialakított átmeneti program, a folyamatos kommunikáció és a közös felelősségvállalás.

Az együttműködés hiányának okai között szerepel az intézmények eltérő pedagógiai kultúrája, a szakmai autonómia túlhangsúlyozása, a közös képzési lehetőségek hiánya, valamint az együttműködéshez szükséges idő és motiváció korlátozottsága. Ennek eredményeként az óvodai információk nem jutnak el megfelelően az iskolai tanítókhoz, akik így kénytelenek „újrakezdeni” a gyermek megismerését, ami különösen problémás, ha speciális támogatásra van szükség.

Az együttműködés erősítéséhez rendszerszintű fejlesztések szükségesek, amelyek ösztönzik az intézmények közötti kapcsolattartást, közös képzéseket és szakmai műhelyeket, valamint biztosítják az együttműködéshez szükséges időt és erőforrásokat (Körösi & Varga, 2018).

Célok, kutatási kérdések, hipotézisek

A kutatás célja, hogy Brunszvik Teréz pedagógiai örökségét és annak hatását az óvoda-iskola átmenetre feltárja, különös figyelmet fordítva a szociális és érzelmi kompetenciák fejlesztésére, amelyek a gyermekek sikeres iskolai beilleszkedését elősegítik. A kutatás a szakirodalom elemzésére épít, különös figyelmet szentelve a gyermekközpontú nevelés elveinek alkalmazására, amelyek alapját képezik az óvoda-iskola átmenet pedagógiai gyakorlatának. Az oktatás és pedagógia ezen szegmense az egyik legfontosabb, ugyanakkor az egyik legnagyobb kihívást jelentő terület, amely az oktatási és pedagógiai közösség számára folyamatos értelmezést és újragondolást igényel. A kutatómódszertan szempontjából a dolgozat kvalitatív kutatásra épít, amely a meglévő szakirodalom rendszerezett elemzését és értékelését foglalja magában. A kutatás célja, hogy a legfrissebb hazai pedagógiai szakirodalom alapján a gyermekközpontú nevelés elveit, különösen Brunszvik Teréz pedagógiai örökségét, a szociális és érzelmi kompetenciák fejlesztésére irányuló pedagógiai stratégiákat, valamint azok hatását az óvoda-iskola átmenetre elemezze. A szakirodalmi áttekintés módszere az összegyűjtött források tematikus rendezése, kritikai értékelése és összevetése, amely lehetőséget biztosít arra, hogy a kutatás rávilágítson az óvoda-iskola átmenetben rejlő pedagógiai kihívásokra, és hozzájáruljon azok megfelelő kezeléséhez a jelenlegi pedagógiai gyakorlatban. Az elemzett szakirodalom révén a kutatás képes a jelenlegi pedagógiai helyzet és a jövőbeni fejlesztési irányok kritikai értékelésére, különös tekintettel a szociális és érzelmi kompetenciák szerepére a sikeres átmenet biztosításában.

Az oktatás és pedagógia egyik legfontosabb, ugyanakkor legnagyobb kihívást jelentő területe az óvoda-iskola átmenet, ezért a kutatás során az alábbi kutatási kérdések kerülnek megfogalmazásra:

1. Hogyan formálta Brunszvik Teréz pedagógiai öröksége a gyermekközpontú nevelés elveit, és milyen hatással van ez az óvoda-iskola átmenetre a 21. századi pedagógiai gyakorlatban?
2. Milyen szerepet játszanak a szociális és érzelmi kompetenciák fejlesztése az óvoda-iskola átmenet sikerességében, és hogyan értelmezik ezeket a készségeket a szakirodalom különböző megközelítései?

3. Milyen kihívásokat és megoldásokat azonosítanak a kutatások az óvoda-iskola átmenet terén, különös figyelmet fordítva az inkluzív pedagógiára és hátránykompenzációra?
4. Milyen pedagógiai megközelítések és módszerek segíthetik elő az óvodapedagógusok és tanítók közötti hatékony szakmai párbeszédet az óvoda-iskola átmenet során?

Ezek a kutatási kérdések segítenek abban, hogy a szakirodalom mélyebb megértésével feltárjuk, hogyan kapcsolódik Brunszvik Teréz pedagógiai öröksége a mai nevelési gyakorlatokhoz, különösen az óvoda-iskola átmenet során.

Módszerek

A kutatás során dokumentumelemzést és szakirodalom-áttekintést alkalmaztunk annak érdekében, hogy átfogó képet kapjunk az óvoda-iskola átmenet pedagógiai gyakorlatáról. A dokumentumelemzés kiterjedt az óvodák pedagógiai programjaira is, amelyeket az óvodai nevelési célok és stratégiák szempontjából elemeztünk. Az elemzett pedagógiai programok tartalmazzák azokat a nevelési és oktatási elveket, amelyek irányítják az óvoda és iskola közötti átmenetet, és alapvetően befolyásolják a gyermekek iskolai beilleszkedését.

A **szakirodalom-áttekintés** során a legfrissebb kutatások és elméleti megközelítések elemzésével nyújtottunk átfogó képet az óvoda-iskola átmenet pedagógiai gyakorlatáról. Az elemzés lehetővé tette a különböző pedagógiai elvek és megközelítések összevetését, valamint azok hatását az óvoda-iskola átmenetre.

Célunk volt, hogy a meglévő források, dokumentumok és szakirodalom elemzésével a kutatás eredményeit több forrásból megerősítsük, és az így hiteles képet adjon a gyermekek sikeres iskolai beilleszkedését elősegítő pedagógiai gyakorlatokról. Ez a módszertani megközelítés hozzájárult a kutatás célkitűzéseinek megvalósításához, és lehetővé tette a kutatott pedagógiai elvek és gyakorlatok értékelését a 21. századi pedagógiai kihívások fényében.

Eredmények

A kutatás eredményei az óvoda-iskola átmenet pedagógiai kihívásait és lehetőségeit vizsgálták, különös figyelmet fordítva Brunszvik Teréz pedagógiai örökségére és annak hatására a mai nevelési gyakorlatban. Az óvoda-iskola átmenet sikeressége a gyermekek érzelmi és szociális jólétén, valamint a pedagógusok közötti együttműködésen múlik, és mélyebb összefüggéseiben értelmezhető, figyelembe véve a társadalmi és pedagógiai elvárásokat.

A kutatás eredményei megerősítik, hogy Brunszvik Teréz pedagógiai öröksége, különösen a gyermekközpontú megközelítés, tovább él a modern pedagógiai gyakorlatban. A gyermekek érzelmi biztonságának biztosítása, a játékra épülő tanulás és a tapasztalati tanulás alapelvei ma is kulcsszerepet játszanak az óvoda-iskola átmenet sikerességében. Az általa képviselt elvek továbbra is irányt mutatnak, segítve a gyermekek sikeres iskolai beilleszkedését.

A kutatás eredményei arra is rávilágítanak, hogy a szociális és érzelmi kompetenciák fejlesztése döntő fontosságú az óvoda-iskola átmenet sikerességében. A vizsgálatok alapján az empátia, önszabályozás és frusztrációkezelés olyan kulcsfontosságú tényezők, amelyek jelentős mértékben hozzájárulnak a gyermekek iskolai beilleszkedéséhez. E kompetenciák megfelelő fejlesztése segíti a gyermekeket abban, hogy zökkenőmentesen alkalmazkodjanak az iskolai környezethez és a tanulási követelményekhez.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a hátrányos helyzetű és sajátos nevelési igényű gyermekek számára az óvoda-iskola átmenet során kiemelten fontos a személyre szabott pedagógiai támogatás. Az inkluzív pedagógia és a hátránykompenzáció megfelelő alkalmazása nélkülözhetetlen ahhoz, hogy minden gyermek sikeresen beilleszkedjen az iskolai közösségbe. A kutatás megerősíti, hogy az oktatási intézmények közötti szorosabb együttműködés és a családok aktív bevonása javítja a hátrányos helyzetű gyermekek iskolai esélyeit.

A kutatás eredményei azt is hangsúlyozzák, hogy az óvodapedagógusok és tanítók közötti folyamatos, strukturált szakmai párbeszéd alapvetően hozzájárul a sikeres óvoda-iskola átmenethez. A közös pedagógiai tervezés, a rendszeres konzultációk és az intézmények közötti kommunikáció megerősítése lehetővé teszi, hogy a tanítók figyelembe vegyék a gyermekek előző pedagógiai tapasztalatait, és ennek megfelelően személyre szabott fejlesztési terveket készíthessenek.

Az eredmények alapján a szülők aktív bevonása az óvoda-iskola átmenet folyamatába jelentős mértékben hozzájárul a gyermekek érzelmi biztonságának megteremtéséhez. A kutatás kimutatta, hogy a szülők és pedagógusok közötti bizalom és folyamatos kommunikáció elősegíti a gyermekek pozitív iskolai élményeit, csökkenti a szorongást és támogatja a tanulási motiváció kialakulását. A szülők iskolai tapasztalatait és elvárásait nagyban befolyásolják a gyermekek iskolakezdéshez való hozzáállását és sikerességét.

Következtetés

Az eredmények alapján elmondható, hogy a sikeres óvoda-iskola átmenet biztosítása érdekében kulcsfontosságú a szociális és érzelmi kompetenciák fejlesztése, az óvodák és iskolák közötti hatékony kapcsolattartás, valamint a pedagógusok

közötti folyamatos szakmai párbeszéd és együttműködés. A kutatás alátámasztotta, hogy az átmenet zökkenőmentes biztosításához elengedhetetlen a pedagógusok, szülők és intézmények közötti aktív együttműködés, amely segít abban, hogy a gyermekek érzelmi és szociális biztonságban, valamint megfelelő szakmai támogatással lépjenek be az iskolai közösségbe.

Összegzés

Az óvoda-iskola átmenet kérdése nem csupán egy nevelésszervezési probléma, hanem mély társadalmi és pedagógiai jelentőséggel bíró folyamat, amely alapvetően meghatározza a gyermekek jövőjét, tanulási útjuk sikerességét és iskolai pályafutásukat. A történeti visszatekintés azt mutatja, hogy már az első magyarországi kisdedóvó létrehozásakor – Brunszvik Teréz kezdeményezésére – világossá vált, hogy a gyermekkor első szakaszának nevelési tere külön figyelmet és sajátos pedagógiai kultúrát igényel. Brunszvik Teréz öröksége ma is érvényes: az a szemlélet, amely a gyermekek iránti odafordulásra, fejlődésüket támogató, elfogadó környezet megteremtésére, valamint a tapasztalati tanulás és a szabad játék nevelő erejébe vetett hitre épít, a 21. századi óvodapedagógiának ma is alapvető pillére maradt (Hornyák, 2000).

A mai nevelési gyakorlat azonban gyakran nem képes áthidalni azt a szemléleti és strukturális szakadékot, amely az óvodai és iskolai nevelés között húzódik (Fleiszt-Gyurcsik, 2021). A tanulásra való motiváció, a pozitív iskolai énkép és az iskolai sikeresség már az első iskolai napok során megalapozódnak. Ehhez elengedhetetlen a szoros együttműködés az óvoda és az iskola között, a pedagógusok közötti szakmai párbeszéd, valamint a gyermekek átmenetének személyre szabott támogatása (Gyurcsik, 2020; Golyán, 2013).

A pedagógiai gyakorlat azt mutatja, hogy az óvoda-iskola átmenet megkönnyítése nem valósítható meg kizárólag óvodai vagy iskolai szinten, hanem rendszerszintű megközelítést igényel. Ehhez elengedhetetlen az intézmények közötti együttműködés ösztönzése, a szakemberek közös képzése és a szülők aktív bevonása. Kállai & Mile (2020) hangsúlyozzák, hogy az inkluzív intézményvezetés szerepe kulcsfontosságú a befogadó nevelési gyakorlat kialakításában, különösen a kiemelt figyelmet igénylő gyermekek támogatása érdekében. Az inkluzív intézményvezetők feladata, hogy olyan környezetet teremtsenek, ahol a pedagógusok hatékonyan tudnak együttműködni, és ahol a gyermekek egyéni szükségleteihez igazodó, személyre szabott támogatás valósulhat meg. Ez a holisztikus, rendszerszintű megközelítés segít abban, hogy a gyermekek ne veszítsék el lendületüket az oktatási szakaszok közötti váltás során, és egyenlő esélyekkel induljanak el az iskolai pályafutásban (Kállai & Mile, 2020).

Brunszvik Teréz öröksége – az emberközpontú, játékra és érzelmi biztonságra épülő pedagógiai szemlélet – ma is alapvetően meghatározza az óvodai nevelés alapelveit és gyakorlatát. A 19. század elején megfogalmazott nevelési eszmék máig irányt mutatnak abban, hogyan közelítsünk a gyermekhez, mint aktív, egyedi és fejlődő személyiséghez. Az óvoda-iskola átmenet kérdésköre különös hangsúlyt kap napjainkban, mivel a gyermekek élettempója, tapasztalatszerzési lehetőségei és pszichés állapotai folyamatosan változnak. Ebben a dinamikus és gyakran túlterhelt világban az átmenet nem csupán logisztikai vagy adminisztratív feladat, hanem egy érzékeny pedagógiai folyamat, amely a gyermek egész személyiségét érinti. A nevelési intézmények közötti valódi együttműködés, a szülők bevonása, a pedagógusok közötti szakmai párbeszéd és a gyermek nézőpontjának érvényesítése mind nélkülözhetetlen elemei a sikeres átmenetnek (Gyurcsik, 2020; Németh, 2025).

A múlt pedagógiai tapasztalatai és hibái egyaránt fontos tanulságokkal szolgálnak a jelen számára. A 20. század második felében tapasztalt túlzott iskolásítás és a játék háttérbe szorulása jelentős hatást gyakorolt az óvodai nevelés gyakorlatára, aminek következtében a gyermekközpontú, élményalapú nevelés háttérbe szorult. Vekerdy Tamás (2013) rávilágít arra, hogy a történelem során gyakran előfordult, hogy az óvodát az iskolához próbálták közelíteni, ahelyett, hogy az iskola közelített volna az óvodai nevelés sajátosságaihoz. Ez súlyos pedagógiai hibát eredményezett. Napjainkban ismételten szükség van arra, hogy az óvoda ne csupán az iskolára való felkészítés helyszíne legyen, hanem önálló, komplex nevelési intézményként szolgáljon, amely a gyermeki fejlődés kibontakozását támogatja.

Ennek megvalósításához elengedhetetlen a korszerű pedagógiai tudás mellett egy érzékeny, reflektív és értékközpontú nevelői attitűd, amely képes a gyermek egyéni szükségleteit figyelembe venni és a fejlődési folyamatokat támogatni (Varga, 2015). A játék, mint a gyermek természetes tanulási formája, kulcsszerepet játszik abban, hogy a gyermekek érzelmi, szociális és kognitív képességei harmonikusan fejlődjenek (Dockett & Perry, 2007). Vekerdy (2013) hangsúlyozza az érzelmi biztonság fontosságát az óvodai környezetben, amely egyfajta „szociális anyaölként” funkcionál, lehetőséget teremtve a játékra, a cselekvésben való mintavételre és a szociális interakciókra.

Az óvoda önálló nevelési intézményként való megerősítése nemcsak pedagógiai, hanem társadalmi feladat is, amely a gyermekek egészséges fejlődésének és későbbi iskolai sikerességének alapját képezi. A nevelési gyakorlatnak ezért kiemelt figyelmet kell fordítania az élményalapú, differenciált és inkluzív módszerek alkalmazására, amelyek elősegítik a gyermekek személyiségének teljes kibontakozását (Kállai & Mile, 2020).

Brunszvik Teréz munkássága ma arra emlékeztet bennünket, hogy minden intézményi reform vagy módszertani újítás középpontjában a gyermeknek kell állnia. Az ő érdeke, fejlődési üteme és egyéni szükségletei kell, hogy meghatározzák az óvoda és iskola közötti átmenet stratégiáit. A jövő útja tehát nem más, mint a múlt értékeinek újragondolása, és azok továbbvitele a mai kor kihívásaihoz igazítva. E történeti és pedagógiai dialógus révén őrizhetjük meg Brunszvik Teréz szellemi örökségét, miközben a gyermeki jólétet szolgáló jövő formálói maradhatunk.

Zárásként elmondható, hogy az óvoda-iskola átmenet fejlesztése egyszerre jelent szakmai, társadalmi és emberi kihívást. Ehhez szükséges a múlt örökségének tiszteletben tartása, a jelen tapasztalatainak felhasználása, valamint egy olyan jövőkép kialakítása, amelyben a gyermekek harmonikus fejlődése és a pedagógusok közötti partnerség közös értéknek jelenik meg. Brunszvik Teréz szellemisége ma is arra tanít bennünket, hogy a nevelés lényege az emberhez méltó, szeretetteljes figyelem – nélküle nem épülhet sem iskola, sem jövő.

Felhasznált irodalom

- Balázs, Á. (2020): Az intézményes kisgyermeknevelés és a hátrányos helyzet kapcsolata. *Gyermekevelés*, 2020(1), 39–46. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2020.1.39.46>
- Csiffáry, G. (2021): 1828. június 1-jén nyílt meg az első magyar kisdédóvó. *Budapesti Levéltári Mozaikok*, 15 [42], 1–11. <https://doi.org/10.56045/BLM.2021.15>
- Dockett, S. & Perry, B. (2007): Transitions to school: Perceptions, expectations and experiences. *Journal of Early Childhood Research*, 5(1), 57–74. <https://tinyurl.com/3ndcsj4y>
- Fleisz-Gyurcsik, A. (2021): A hazai publikált óvoda–iskola átmenetet segítő gyakorlatok szisztematikus áttekintése. *Gyermekevelés Tudományos Folyóirat*, 9(2), 56–90. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2021.2.56.90>
- Golyán, Sz. (2013). *A kisgyermekkori intézményváltás komplex elemzése* (Doktori disszertáció). Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola. <https://tinyurl.com/2xxb9ad8>
- Gyurcsik, A. (2020). Az óvoda–iskola átmenet óvodapedagógusok, tanítók és szülők szemén keresztül. *Gyermekevelés Tudományos Folyóirat*, 8(3), 189–209. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2020.3.189.209>
- Hornýák, M. (szerk., 2000): *Brunszvik Teréz: Versek, cikkek, levelek, naplódíszetek: Jubileumi kiadvány*. Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány, Martonvásár. <https://mek.oszk.hu/15700/15795>
- Hornýák, M. (2003): Első óvodánk története : Buda-Krisztinaváros, 1828-1867. *Őrláng füzetek*, 8, Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány, Martonvásár. 1–20. <https://mek.oszk.hu/15800/15830>
- Hornýák, M. (2005): Brunszvik Teréz és a Felvidék első óvodái : Besztercebánya, Pozsony, Nagyszombat. *Őrláng füzetek*, Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány, Martonvásár. 11, 1–20. <https://mek.oszk.hu/15800/15829>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2025. november 1.

- Józsa, K. (2022): Óriáslépések a pedagógiában: az óvodás és kisiskolás gyermekek fejlesztése. *Iskolakultúra*, 32(11), 55–68. <https://doi.org/10.14232/iskkult.2022.11.55>
- Józsa, K., & Podráczky, J. (2024): Az óvoda iskola átmenet segítése. In *Felsőoktatás és felnőttképzés*, Oktatási Hivatal, Budapest, 74–87.
- Kállai, G. & Mile, A. (2020): Az inkluzív intézményvezetés és az inkluzív nevelés-oktatás összefüggései. *Educatio*, 29(3), 350–362. <https://doi.org/10.1556/2063.29.2020.3.2>
- Kálmán, L. & Tóth, E. (2021): Óvodapedagógusok, tanítók és szülők vélekedései az iskolakészültségről. *Iskolakultúra*, 31(09), 3–24. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2021.09.3>
- Ladnai, A. (2024): Eszközök és módszerek a hatékony inkluzív nevelés szolgálatában. *Mester és Tanítvány*, 2024(2), 146–154. <https://doi.org/10.61178/MT.2024.II.2.15>
- Nagy, A. (2018): Harmonikus óvoda-iskola átmenet határon innen és túl. *Paideia*, 6(1), 179–194. <https://doi.org/10.33034/PAIDEIA.2018.6.1.179>
- Németh, K. (2025): Kapcsolatok hálójában: Az óvoda-iskola átmenet kihívásai és lehetőségei a 21. században. In *II. Imre Sándor Neveléstudományi Konferencia – Oktatás Egy Változó Világban*. Imre Sándor Neveléstudományi Konferencia, Budapest, 99–104. <https://doi.org/10.3311/ISNK-213>
- Pukánszky, B. & Németh, A. (1996): *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Varga, L. (2015): Új tudomány születőben: kisgyermekkori neuropedagógia. *Létünk*, 45(3), 115–116. <https://tinyurl.com/49ndjm4c>
- Vekerdy, T. (2013): *Az óvoda és az első iskolai évek a pszichológus szemével*. Saxum.
- Zsolnai, A. (2008): A szociális készségek fejlődése és fejlesztése gyermekkorban. *Iskolakultúra Online*, 2, 119–140. <https://tinyurl.com/mryruchz>
- Zsolnai, A. (2018): *A szociális kompetencia fejlődése és fejlesztési lehetőségei gyermekkorban*. Akadémiai doktori értekezés tézisei. Budapest. <https://real-d.mtak.hu/1136/>
- Zsolnai, A. & Józsa, K. (2002): A szociális készségek kritériumorientált fejlesztésének lehetőségei. *Iskolakultúra*, 12(4), 12–20. <https://tinyurl.com/37jbfjff> | <https://tinyurl.com/53ky8y83>
- Zsolnai, A., Lesznyák, M. & Kasik, L. (2007): A szociális és az érzelmi kompetencia néhány készségének fejlettsége óvodás korban. *Magyar Pedagógia*, 107(3), 233–270. <https://tinyurl.com/yn3u3vm3>